

Rapport

NIVELLERING IN EERSTE KAMER AANSTAANDE

28 februari 2019

Nivellering in Eerste Kamer aanstaande

Steun voor Rutte III kalft verder af

PROVINCIALE STATENVERKIEZINGEN

Coalitie virtueel op circa 28 zetels in Eerste Kamer

Uit een eerste I&O-peiling met betrekking tot de Provinciale Statenverkiezingen (20 maart) blijkt dat de (voorheen) grote partijen inleveren en een aantal (voorheen) kleinere partijen groeien. Van de dertien partijen die kans maken op een zetel, zijn er zes die op of rond de tien zetels kunnen uitkomen. Geen enkele partij, ook de VVD niet, lijkt daar op dit moment bovenuit te gaan steken.

Alle coalitiepartijen – op de ChristenUnie na – staan op verlies ten opzichte van de Provinciale Statenverkiezingen van 2015 én de Tweede Kamerverkiezingen van 2017. Met name CDA (7, -5) en D66 (6, -4) leveren fors in. De VVD levert twee zetels in ten opzichte van 2015 en zou uitkomen op 11 zetels in de senaat. Samen zouden de coalitiepartijen nu 28 zetels in de Eerste Kamer overhouden, ruim beneden de vereiste meerderheid van 38 zetels.

Electorele doorbraak Forum voor Democratie

Forum voor Democratie beleeft waarschijnlijk zijn electorale doorbraak in de Eerste Kamer: de partij van Thierry Baudet zou vanuit het niets met 8 zetels in de Eerste Kamer komen (betrouwbaarheidsmarge +/- 2 zetels, dit kan dus 6 tot 10 zetels zijn). De PVV blijft (bij de winst van Forum voor Democratie) opvallend stabiel (een kleine min: van 9 naar 8 zetels in de senaat).

GroenLinks op winst

Aan de linkerzijde van het politieke spectrum is er een plus te noteren voor GroenLinks. GroenLinks zou nu 10 zetels in de Eerste Kamer halen, een virtuele winst van zes zetels. De PvdA herstelt licht ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezingen van 2017, maar kan haar huidige zetelaantal in de Eerste Kamer waarschijnlijk niet vasthouden (5, -3). Ook voor de SP (7, -2) is er een licht verlies. 50 Plus kan waarschijnlijk een winst boeken. DENK zou in de Eerste Kamer komen met 1 zetel.

Eerste Kamer weegt mee in stemgedrag Provinciale Statenverkiezingen

Acht op de tien kiezers zeggen met hun stem het beleid van de provincie waarin ze wonen te willen beïnvloeden. Toch beïnvloedt – net als in 2015 – ook het oordeel over het kabinet het stemgedrag bij de Provinciale Statenverkiezingen. Bijna een derde wil het kabinet *straffen*. Dit geldt voornamelijk voor PVV- (76%) en Forum voor Democratie-kiezers (75%). Een kwart van de kiezers wil met zijn of haar stem het kabinet-Rutte juist *steunen*. Dit zijn voornamelijk kiezers van de coalitiepartijen: VVD (82%), CDA (70%), D66 (52%) en ChristenUnie (50%). De helft “laat helemaal *niet* meewegen of de coalitie wel of geen meerderheid haalt in de Eerste Kamer”.

TWEDE KAMER EN KABINET-RUTTE

Tevredenheid over Rutte III kalft verder af

De onvrede over het kabinet-Rutte III is in de afgelopen maand verder toegenomen. Het aandeel kiezers dat ontevreden is, is gegroeid van 59 procent in januari naar 63 procent nu. Aan de andere kant zien we dat het aandeel tevreden kiezers met vier procentpunt is afgenomen tot 33 procent.

Onjuiste energieberekeningen

De onjuiste berekeningen over de energiekosten maken veel kiezers ontevreden, zowel door het geven van onjuiste informatie op zich, maar ook vanwege de extra kosten die een hogere energierekening met zich mee zal brengen. Kiezers zijn van mening dat het kabinet te veel fouten maakt en daar te gemakkelijk mee wegkomt. Ook is het verwijt aan het kabinet dat de lasten (bijvoorbeeld van het klimaatbeleid) te veel bij de gewone burger worden gelegd, in plaats van bij het bedrijfsleven of de 'vervuiler'. Veel onvrede komt ook voort uit een algeheel wantrouwen, waarbij niet alleen het kabinet het moet ontgelden, maar politici in het algemeen. Het meest ontevreden zijn kiezers van Forum voor Democratie (93% ontevreden), SP (91%), 50 Plus (90%) en PVV (89%).

Een citaat van een kiezer:

"Dit kabinet is niet capabel. Stapelt fout op fout met verkeerde berekeningen en veroorzaakt een deling in de samenleving tussen mensen met een groot inkomen en een heleboel mensen op de armoedegrens. Onacceptabel!"

Coalitiepartijen VVD, CDA en D66 verliezen

Als er nu verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden worden gehouden, zou de VVD nog steeds de grootste partij van Nederland zijn, met 23 zetels. In vergelijking met januari levert de VVD twee zetels in, en ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezingen tien. Ook de PVV levert in; in vergelijking met januari zou de PVV een zetel minder halen. Forum voor Democratie blijft stabiel in deze peiling: 16 zetels in januari en 16 zetels nu.

Behalve de VVD leveren ook het CDA (12, -7 t.o.v. verkiezingen van 2017) en D66 (11, -8) in. Coalitiegenoot de ChristenUnie is de enige regeringspartij die voor haar rol in de regering wordt beloond (7, +2). Samen zouden de coalitiepartijen nu 53 zetels halen, een (virtueel) verlies van 23 zetels. Ter linkerzijde valt op dat de groei van GroenLinks doorzet naar 20 zetels (+2 t.o.v. januari 2019). De SP stijgt iets tot 14 zetels (+1 t.o.v. januari 2019). De PvdA verliest een zetel in vergelijking met januari en komt uit op 10 zetels.

Duurzaamheid breekt door als electoraal issue

Niet alleen bij de Provinciale Statenverkiezingen, ook als men voor de Tweede Kamer zou gaan stemmen, spelen het klimaat, duurzaamheid en de energietransitie een belangrijker rol. In vergelijking met twee jaar geleden, vlak voor de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2017, zien we forse verschuivingen van thema's die de kiezer motiveren.

Het klimaat (*duurzaamheid, klimaat, milieu*) lijkt definitief door te breken als electoraal issue: van een twaalfde positie in 2017 (26% vond het toen belangrijk), stijgt het naar een gedeelde derde plaats (36% van de kiezers noemt het als onderwerp dat een belangrijke rol speelt bij de partijkeuze). Ook *energie*, eveneens gerelateerd aan het klimaat, wordt nu belangrijker gevonden (23%, +7%).

Meer informatie

- Peter Kanne, p.kanne@ioresearch.nl, 06-31943707
- Laurens Klein Kranenburg, l.kleinkranenburg@ioresearch.nl, 053-200 52 22

Verantwoording

I&O Research voerde een landelijk representatief onderzoek uit onder 1.944 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Het onderzoek liep van vrijdag 22 tot en met dinsdagochtend 26 februari 2019.

De resultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, opleiding, regio en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017. Het grootste deel van de deelnemers is afkomstig uit het I&O Research Panel (n=1.771). Daarnaast zijn 173 deelnemers via PanelClix benaderd om deel te nemen aan dit onderzoek.

*Overname uit deze publicatie is alleen toegestaan met expliciete vermelding van **I&O Research** als bron.*

1. Provinciale Statenverkiezingen

1.1 Nivellering in Eerste Kamer aanstaande; doorbraak Forum voor Democratie

Uit een eerste I&O-peiling met betrekking tot de Provinciale Statenverkiezingen (20 maart) blijkt dat de coalitiepartijen VVD, CDA en D66 op (fors) verlies staan ten opzichte van de Provinciale Statenverkiezingen van 2015 én de Tweede Kamerverkiezingen van 2017. Met name CDA (7 zetels in de Eerste Kamer, -5) en D66 (6, -4) leveren fors in. De VVD zou twee zetels inleveren en komt uit op 11 zetels in de senaat. Samen zouden de coalitiepartijen nu 28 zetels in de Eerste Kamer overhouden, ruim beneden de vereiste meerderheid van 38 zetels (op een totaal van 75).

Electorele doorbraak Forum voor Democratie

Forum voor Democratie beleeft waarschijnlijk zijn electorale doorbraak in de Eerste Kamer: de partij van Thierry Baudet zou vanuit het niets met 8 zetels in de Eerste Kamer komen (betrouwbaarheidsmarge +/- 2 zetels, kan dus 6 tot 10 zetels zijn). Forum voor Democratie wint vooral van PVV, VVD en CDA. De PVV blijft (bij de winst van Forum voor Democratie) opvallend stabiel (een kleine min: van 9 naar 8 zetels). De PVV verliest dus aan Forum voor Democratie, maar wint (iets) van VVD, CDA en 50 Plus.

Tabel 1 Zetelpeiling Provinciale Statenverkiezingen

“Op welke partij gaat u (waarschijnlijk) stemmen bij de Provinciale Statenverkiezingen?”

Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen of weet (nog) niet of men gaat stemmen (n=1.266).

	PEILING PS / EK												
	TK 2017		PS 2015		EK 2015		Exclusief 'weet ik (nog) niet' en 'blanco / ongeldig' (n=1.266)		Exclusief 'weet ik (nog) niet' en 'blanco / ongeldig' (n=1.266)		+/-	+/-	+/-
	%	Zetels	%	Zetels	28-2 (%)	Marge	28-2 (zetels)	Marge	t.o.v. TK17 (%)	t.o.v. PS15 (%)	t.o.v. EK15 (zetels)		
VVD	21,3	33	15,9	13	14,2	(12,3; 16,1)	11	(9 - 13)	-7,1	-1,7	-2		
PVV	13,1	20	11,7	9	10,5	(8,8; 12,2)	8	(6 - 10)	-2,6	-1,2	-1		
CDA	12,4	19	14,7	12	9,0	(7,4; 10,6)	7	(5 - 9)	-3,4	-5,7	-5		
D66	12,2	19	12,5	10	7,5	(6,0; 9,0)	6	(4 - 8)	-4,7	-5,0	-4		
GL	9,1	14	5,4	4	13,1	(11,2; 15)	10	(8 - 12)	+4,0	+7,7	+6		
SP	9,1	14	11,6	9	8,8	(7,2; 10,4)	7	(5 - 9)	-0,3	-2,8	-2		
PvdA	5,7	9	10,1	8	6,8	(5,4; 8,2)	5	(3 - 7)	+1,1	-3,3	-3		
CU ¹	3,4	5	4,4	3	5,1	(3,9; 6,3)	4	(3 - 5)	+1,7	+0,7	+1		
PvdD	3,2	5	3,5	2	4,9	(3,7; 6,1)	3	(2 - 4)	+1,7	+1,4	+1		
50 Plus	3,1	4	3,4	2	4,8	(3,6; 6,0)	3	(2 - 4)	+1,7	+1,4	+1		
SGP ²	2,1	3	3,1	2	2,5	(1,6; 3,4)	2	(1 - 3)	+0,4	-0,6	0		
DENK	2,1	3	-	0	2,0	(1,2; 2,8)	1	(0 - 2)	-0,1	+2,0	+1		
FvD	1,8	2	-	0	10,0	(8,3; 11,7)	8	(6 - 10)	+8,2	+10,0	+8		
Code Oranje	-	-	-	0	0,1	(0,0; 0,3)	0	(0 - 1)	-	+0,1	0		
Andere partij ³	1,5	0	3,7	1	0,6	(0,2; 1,0)	0	(0 - 1)	-0,9	-3,1	-1		
TOTAAL	100	150			100		100						

Bron: I&O Research, februari 2019

¹ Bij PS15 inclusief het deel van de stemmen op de combinatielijst ChristenUnie-SGP (0,7%), naar rato verdeeld.

² Idem.

³ Bij TK17 o.a. Piratenpartij en Artikel 1 (niet boven kiesdrempel). Bij PS15 voornamelijk provinciale partijen.

GroenLinks op winst

Aan de linkerzijde van het politieke spectrum is er een forse plus te noteren voor GroenLinks. GroenLinks zou nu 10 zetels in de Eerste Kamer halen, een virtuele winst van zes zetels, en zou daarmee de VVD op de hielen zitten als grootste partij in de senaat.

De PvdA herstelt licht ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezingen van 2017, maar kan haar huidige zetelaantal in de Eerste Kamer waarschijnlijk niet vasthouden (5, -3). Ook voor de SP (7, -2) is er een licht verlies. 50 Plus kan waarschijnlijk een winst boeken. DENK zou in de Eerste Kamer komen met 1 zetel (marge van +/- 1 zetel).

Peilen voor de Eerste Kamer lastiger dan voor de Tweede Kamer

Peilingen zijn niet bedoeld als voorspelling, maar geven een indicatie van de krachtsverhoudingen op dat moment. Voor de Eerste Kamer is het nog lastiger hiervan een beeld te geven, dit wordt door een aantal factoren bemoeilijkt.

Allereerst is er bij de grootste partijen sprake van een nauwkeurigheidsmarge van plus of min 1 à 2 procent (bij de kleinere partijen is de marge kleiner). Daarnaast kunnen de indirecte stemprocedure (PS-leden stemmen in mei voor de Eerste Kamer) en het verdere verloop van de verkiezingscampagne de uitkomst nog beïnvloeden. Ten slotte speelt de opkomst een rol, aangezien (potentiële) kiezers van verschillende partijen niet in gelijke mate naar de stembus gaan. Bij de vorige Provinciale Statenverkiezingen in 2015 was de opkomst 48 procent.

1.2 Eerste Kamer weegt mee in stemgedrag PS-verkiezingen

Net als in 2015 beïnvloedt het oordeel dat kiezers hebben over het kabinet hoe kiezers denken te gaan stemmen bij de Provinciale Statenverkiezingen. Een kwart van de kiezers wil met zijn of haar stem het huidige kabinet-Rutte *steunen* (tabel 2a). Dit zijn voornamelijk kiezers van de coalitiepartijen: VVD (82%), CDA (70%), D66 (52%) en ChristenUnie (50%). Bijna een derde van de kiezers wil het kabinet juist *straffen*. Dit geldt voornamelijk voor PVV- (76%) en Forum voor Democratie-kiezers (75%). GroenLinks-stemmers willen vaker dan in 2015 het kabinet-Rutte straffen (van 22% naar 38%). Zie hiervoor tabel 2b.

Tabel 2a

Motivatie stemgedrag PS-verkiezingen (% helemaal of grotendeels mee eens, afgezet tegen huidige stemvoorkeur PS)

ZOU BIJ PS-VERKIEZINGEN STEMMEN OP:												
Met mijn stem bij Provinciale Statenverkiezingen...	TOTAAL		VVD		CDA		D66		CU		PvdA	
	2015	2019	'15	'19	'15	'19	'15	'19	'15	'19	'15	'19
... wil ik het kabinet steunen.	25	25	83	82	18	70	28	52	22	50	70	3
... wil ik het kabinet straffen.	30	32	1	2	29	12	21	7	13	5	5	35
... laat ik helemaal <i>niet</i> meewegen of de coalitie wel of geen meerderheid haalt in de Eerste Kamer.	54	54	43	49	55	53	58	60	69	63	53	49
... wil ik het beleid van de provincie waarin ik woon, beïnvloeden.	79	81	76	75	78	87	77	85	80	90	77	81

NB: In 2015 bestond het kabinet-Rutte II uit VVD en PvdA. In 2019 bestaat het kabinet-Rutte III uit VVD, CDA, D66 en CU.

Tabel 2b

Motivatie stemgedrag PS-verkiezingen (% helemaal of grotendeels mee eens, afgezet tegen huidige stemvoorkeur PS)

ZOU BIJ PS-VERKIEZINGEN STEMMEN OP:										
Met mijn stem bij Provinciale Statenverkiezingen...	TOTAAL		GL		SP		PVV		FvD	
	2015	2019	'15	'19	'15	'19	'15	'19	'15	'19
... wil ik het kabinet steunen.	25	25	9	4	6	5	3	1	-	4
... wil ik het kabinet straffen.	30	32	22	38	60	61	71	76	-	75
... laat ik helemaal <i>niet</i> meewegen of de coalitie wel of geen meerderheid haalt in de Eerste Kamer.	54	54	70	58	44	47	43	41	-	48
... wil ik het beleid van de provincie waarin ik woon, beïnvloeden.	79	81	88	89	82	83	77	67	-	78

NB: In 2015 bestond het kabinet-Rutte II uit VVD en PvdA. In 2019 bestaat het kabinet-Rutte III uit VVD, CDA, D66 en CU.

1.3 Bekendheid met kerntaken provincie

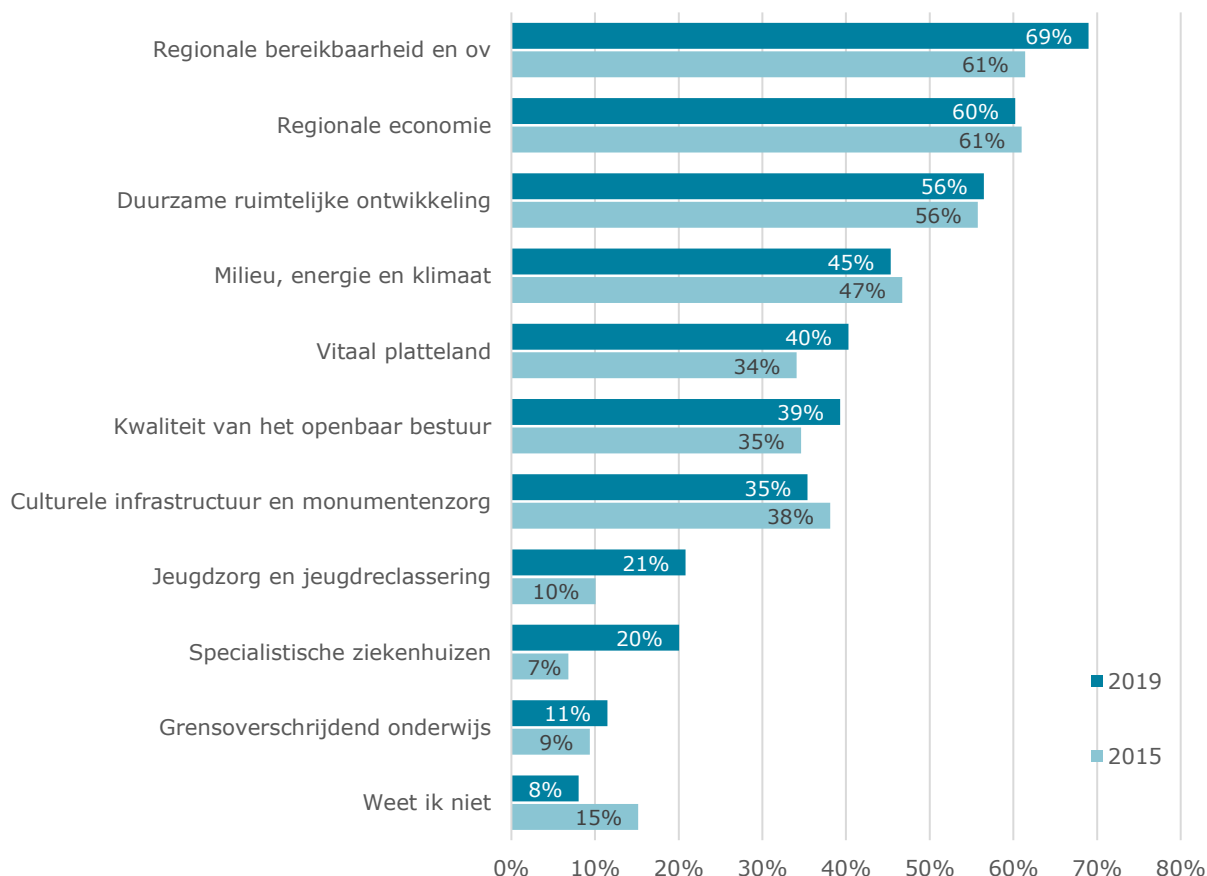
De provincie heeft zeven kerntaken, te weten:

- 1 Duurzame ruimtelijke ontwikkeling, waaronder waterbeheer
- 2 Milieu, energie en klimaat
- 3 Vitaal platteland
- 4 Regionale bereikbaarheid en regionaal openbaar vervoer
- 5 Regionale economie
- 6 Culturele infrastructuur en monumentenzorg
- 7 Kwaliteit van het openbaar bestuur

In het onderzoek hebben we deze taken – plus drie onjuiste taken – *random* voorgelegd aan de respondenten. We vroegen de kiezers welke taken van de provincie zijn. Gemiddeld weet men iets meer dan drie juiste taken te noemen. De 'fake-taken' worden minder vaak genoemd.

Figuur 1

Wat zijn volgens u de taken van de provincie? (meerdere antwoorden mogelijk)

Het bekendst zijn nog steeds de taken regionale bereikbaarheid en regionaal openbaar vervoer en regionale economie, gevolgd door duurzame ruimtelijke ontwikkeling, waaronder waterbeheer (figuur 1). De 'onjuiste' taken worden in vergelijking met 2015 een stuk vaker genoemd: jeugdzorg en specialistische ziekenhuizen worden nu door respectievelijk 21 en 20 procent genoemd, ten opzichte van respectievelijk 10 en 7 procent in 2015. Dit kan komen doordat in 2015 de decentralisaties van het

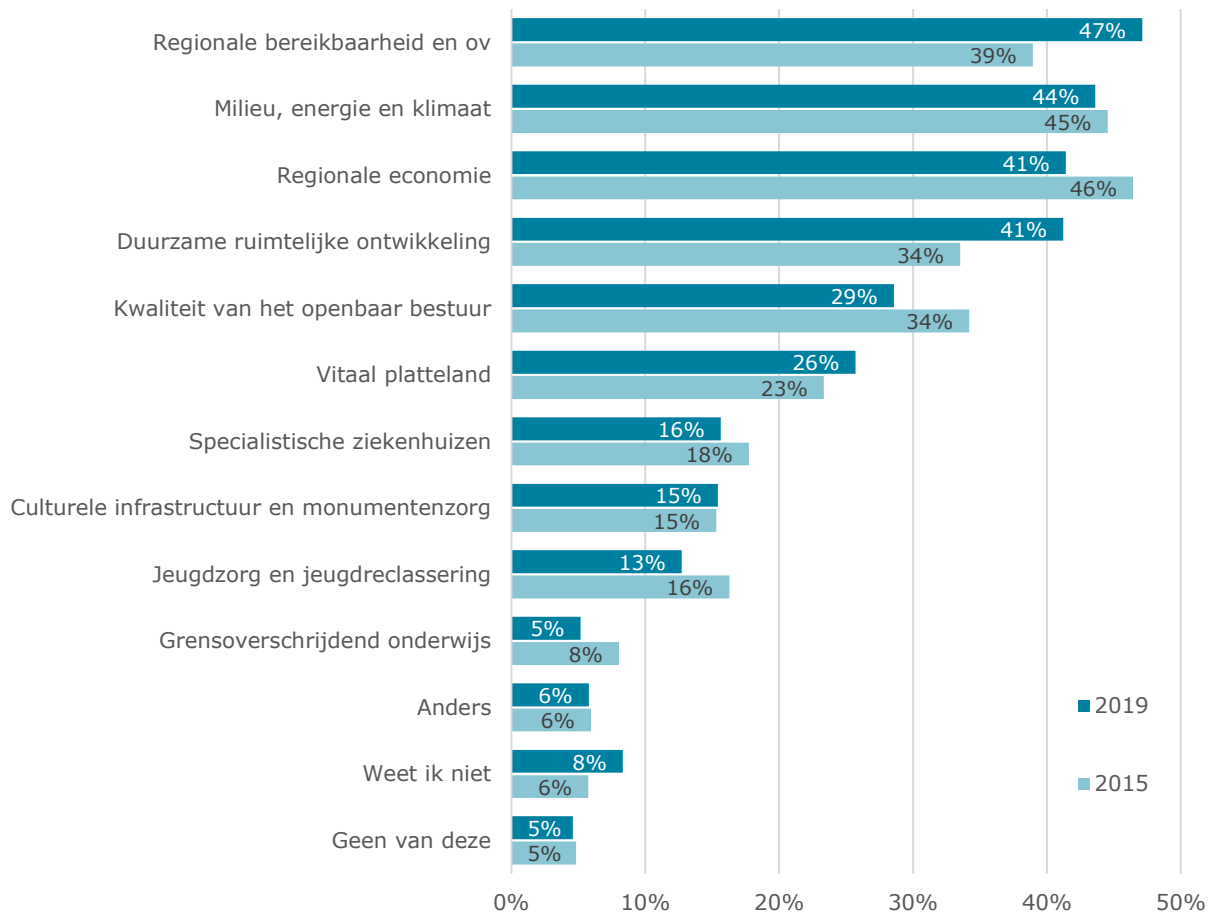
sociaal domein net hadden plaatsgevonden en men toen dus beter wist dat dit geen taken van de provincie (meer) zijn.

1.4 Welke onderwerpen spelen een rol bij de Provinciale Statenverkiezingen?

Vervolgens is degenen die een partij kunnen noemen als eerste voorkeur voor de Provinciale Statenverkiezingen gevraagd welke van deze onderwerpen een belangrijke rol spelen bij de keuze van een partij voor de Provinciale Statenverkiezingen. Hier zien we de taken min of meer in dezelfde volgorde en aandelen terugkomen. Het thema regionale bereikbaarheid en openbaar vervoer wordt belangrijker gevonden dan in 2015 en speelt nu de belangrijkste rol voor het bepalen van de keuze van kiezers (figuur 2). Het belang van duurzame ruimtelijke ontwikkeling is in vergelijking met 2015 ook toegenomen, terwijl regionale economie nu minder belangrijk wordt gevonden dan in 2015 en niet langer het belangrijkste onderwerp voor kiezers is.

Figuur 2

Welke onderwerpen spelen voor u een belangrijke rol bij uw keuze van een partij voor de Provinciale Statenverkiezingen? (meerdere antwoorden mogelijk)

2. Tweede Kamerverkiezingen

2.1 Coalitiepartij VVD, CDA en D66 verliezen

Als er nu verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden worden gehouden, zou de VVD nog steeds de grootste partij van Nederland zijn, met 23 zetels. In vergelijking met januari zou de VVD twee zetels inleveren, vergeleken met een jaar geleden zijn dat er zes en ten opzichte van de Tweede Kamerverkiezingen tien. De PVV komt uit op 17 zetels, drie minder dan bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017. Forum voor Democratie blijft stabiel in deze peiling: 16 zetels in januari en 16 zetels nu.

Behalve de VVD leveren ook het CDA (12, -7 t.o.v. verkiezingen van 2017) en D66 (11, -8) in. Coalitiegenoot de ChristenUnie is de enige regeringspartij die voor haar rol in de regering wordt beloond (7, +2). Samen zouden de coalitiepartijen nu 53 zetels halen, een (virtueel) verlies van 23 zetels (tabel 1).

Ter linkerzijde valt op dat de groei van GroenLinks doorzet naar 20 zetels (+2 t.o.v. januari). De SP stijgt iets tot 14 zetels (+1 t.o.v. januari 2019). De PvdA verliest een zetel in vergelijking met januari en komt uit op 10 zetels.

Tabel 3 Zetelpeiling Tweede Kamerverkiezingen

“Als er vandaag verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden worden gehouden, op welke partij zou u dan stemmen?”
Basis: zou zeker/waarschijnlijk stemmen (n=1.397). Exclusief blanco, weet ik niet en wil ik niet zeggen.

	PEILING																		
	TK 2017		Percentage								Zetels						+/-	+/-	
	%	Zetels	6-2	12-3	29-6	11-9	27-11	25-1	28-2	6-2	12-3	29-6	11-9	27-11	25-1	28-2	t.o.v. TK17	t.o.v. 25-1	
		2018				2019				2018				2019					
VVD	21,3	33	18,9	17,7	17,5	17,1	17,1	16,3	15,3	29	27	27	26	27	25	23	-10	-2	
PVV	13,1	20	10,6	10,5	10,3	9,7	11,8	11,8	11,1	16	16	16	15	18	18	17	-3	-1	
CDA	12,4	19	9,4	10,5	10,8	9,6	9,5	9,6	7,9	14	16	16	15	15	15	12	-7	-3	
D66	12,2	19	11,3	10,2	9,1	8,9	8,2	7,2	7,4	18	16	14	13	12	11	11	-8	0	
GL	9,1	14	10,7	10,7	12,7	12,7	12,5	12,0	13,3	16	16	19	19	19	18	20	+6	+2	
SP	9,1	14	7,9	8,4	7,6	8,9	9,6	8,6	9,1	12	13	11	14	15	13	14	0	+1	
PvdA	5,7	9	6,7	7,6	7,0	7,4	6,4	7,5	6,5	10	12	11	11	10	11	10	+1	-1	
CU	3,4	5	4,3	5,0	4,7	4,9	4,3	4,8	4,7	6	7	7	7	6	7	7	+2	0	
PvdD	3,2	5	4,1	3,6	4,4	4,4	3,8	4,2	4,6	6	5	6	6	5	6	7	+2	+1	
50 Plus	3,1	4	3,2	4,2	4,0	3,4	3,0	3,1	4,0	5	6	6	5	4	4	6	+2	+2	
SGP	2,1	3	2,4	2,3	2,3	2,7	2,7	2,7	2,7	3	3	3	4	4	4	4	+1	0	
DENK	2,1	3	1,6	2,0	2,3	2,2	2,4	1,4	2,2	2	3	3	3	3	2	3	0	+1	
FvD	1,8	2	8,6	6,8	7,1	8,0	8,0	10,4	10,5	13	10	11	12	12	16	16	+14	0	
Anders ⁴	1,5	0	0,5	0,5	0,1	0,4	0,5	0,3	0,6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
TOTAAL	100	150	100	100	100	100	100	100	100	150	150	150	150	150	150	150			

Bron: I&O Research, februari 2018 – februari 2019

⁴ Verschillende partijen, o.a. Piratenpartij en Artikel 1 (niet boven kiesdrempel bij verkiezingen in maart 2017).

2.2 Duurzaamheid en energie belangrijker bij stemgedrag

In vergelijking met twee jaar geleden, vlak voor de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2017, zien we forse verschuivingen van thema's die de kiezer motiveren.

Het klimaat (*duurzaamheid, klimaat, milieu*) lijkt definitief door te breken als electoraal issue: van positie 12, met 26%, stijgt het onderwerp naar een gedeelde derde plaats: 36 procent van de kiezers noemt het als onderwerp dat een belangrijke rol speelt bij de partijkeuze. Ook *energie* (23%, +7%; eveneens gerelateerd aan het klimaat) wordt nu belangrijker gevonden.

Sociaaleconomische onderwerpen als *gezondheidszorg* (van 54% naar 40%) en *sociale voorzieningen* (van 42% naar 36%) en sociaal-culturele onderwerpen als *veiligheid* (van 34% naar 29%) en de *relatie tussen autochtone Nederlanders en migranten* (van 28% naar 23%) zijn nu minder sterke aanjagers van kiesgedrag.

Tabel 4

Welke onderwerpen spelen een belangrijke rol voor uw partijkeuze? (meerdere antwoorden mogelijk)

(bron: peiling februari 2017 en peiling februari 2019)

	FEBRUARI 2017	FEBRUARI 2019	+ / -
	%	%	
Normen en waarden	42	42	0%
Gezondheidszorg	54	40	-14%
Duurzaamheid / klimaat / milieu	26	36	+10%
Sociale voorzieningen / armoede(bestrijding)	42	36	-6%
Inkomensbeleid	30	33	+3%
Immigratie en asiel	35	32	-3%
Economie / overheidsfinanciën	29	30	+1%
Veiligheid	34	29	-5%
Onderwijs	30	28	-2%
Europese Unie	27	27	0%
Werkgelegenheid	33	26	-7%
Relatie tussen autochtone Nederlanders en migranten	28	23	-5%
Energie	16	23	+7%
Inspraak en democratie	18	23	+5%
Ethische zaken (euthanasie, abortus, homoseksualiteit, etc.)	19	22	+3%
Leefbaarheid in de wijken	20	20	0%
Woningmarkt / huren	14	18	+4%
Dreiging van terrorisme	20	17	-3%
Verkeer en (openbaar) vervoer	10	15	+5%

	FEBRUARI 2017	FEBRUARI 2019	+ / -
Dierenwelzijn	9	12	+3%
Religieuze zaken	12	11	-1%
Kunst / cultuur	8	8	0%
Anders	4	4	0%

3. Tevredenheid over kabinet-Rutte III

3.1 Tevredenheid over Rutte III kalft verder af

De onvrede over het kabinet-Rutte III is in de afgelopen maand verder toegenomen. Het aandeel kiezers dat ontevreden is, is gegroeid van 59 procent in januari naar 63 procent nu. Aan de andere kant zien we dat het aandeel tevreden kiezers met vier procentpunt is afgenomen tot 33 procent (figuur 3).

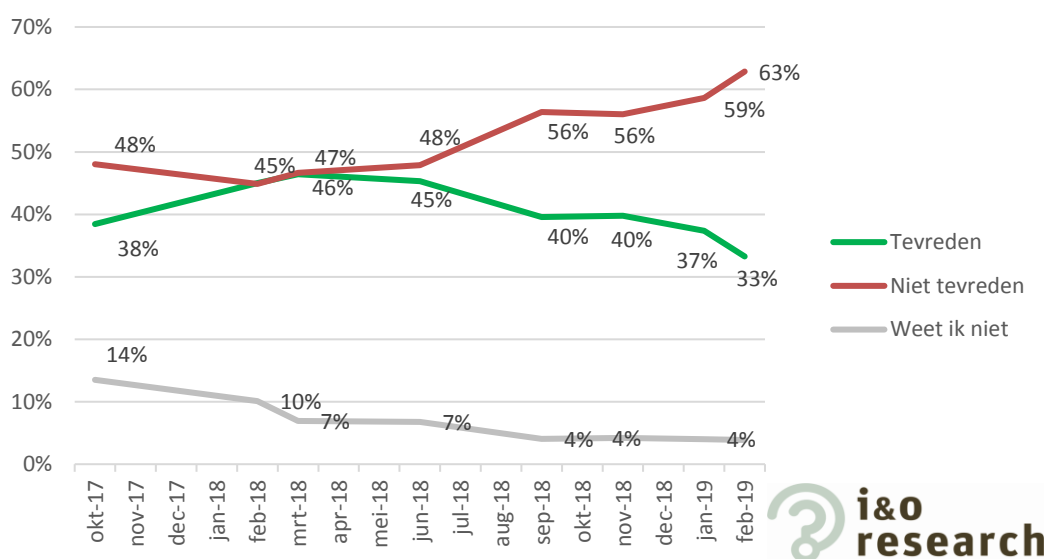
Huidige stemvoorkeur

Het meest ontevreden zijn kiezers van Forum voor Democratie (93% ontevreden), SP (91%) en 50 Plus (90%). Ten opzichte van vorige metingen zijn kiezers van PVV iets minder ontevreden en kiezers van 50 Plus juist meer ontevreden. Aanhangers van PVV (86%), GroenLinks (75%), Partij voor de Dieren (78%) en PvdA (75%) zijn in ruime meerderheid ontevreden over dit kabinet.

Van de huidige (virtuele) kiezers van de coalitiepartijen zijn de VVD-stemmers het meest tevreden (85%), gevolgd door kiezers van D66 (61%), CDA (57%) en ChristenUnie (52%). Sinds januari is de tevredenheid over het kabinet-Rutte III met name gedaald onder kiezers van D66 (van 73% naar 61%), kiezers van CDA (van 70% naar 57%) en kiezers van de ChristenUnie (van 65% naar 52%). Waar in januari een meerderheid van de SGP-kiezers (53%) tevreden was over Rutte III, is dat aandeel nu geslonken tot 42 procent. De tevredenheid van VVD-kiezers over het kabinet blijft stabiel (hoewel deze groep wel kleiner wordt).

Figuur 3

'Hoe tevreden of ontevreden bent u in het algemeen met het huidige kabinet-Rutte III, van VVD, CDA, D66 en ChristenUnie?' (n=1.944)

Bron: I&O Research, oktober 2017 – februari 2019

3.2 Redenen voor ontevredenheid

Waarom zijn kiezers ontevreden over het kabinet-Rutte? Zij konden hun ontevredenheid in eigen woorden toelichten.

De onjuiste berekeningen over de energiekosten maken veel kiezers ontevreden, zowel door het geven van onjuiste informatie op zich, maar ook vanwege de extra kosten die een hogere energierekening met zich mee zal brengen. Kiezers zijn van mening dat het kabinet te veel fouten maakt en daar te gemakkelijk mee weggkomt. Ook is het verwijt aan het kabinet dat de lasten (bijvoorbeeld van het klimaatbeleid) te veel bij de gewone burger worden gelegd, in plaats van bij het bedrijfsleven of de 'vervuiler'. Veel onvrede komt ook voort uit een algeheel wantrouwen, waarbij niet alleen het kabinet het moet ontgelden, maar politici in het algemeen.

Enkele citaten:

"Alleen maar leugens de afgelopen regeerperiode. Van afspraken of beloftes komt niets terecht.

"Allerlei kosten lopen te hoog op, terwijl we net uit een crisis komen, laat de mensen eerst even op adem komen."

"De voortdurende leugenachtigheid van Rutte. Het gedraai om het klimaatbeleid. Het onvermogen om het pensioenprobleem op te lossen."

"Dit kabinet is niet capabel. Stapelt fout op fout met verkeerde berekeningen en veroorzaakt een deling in de samenleving tussen mensen met een groot inkomen en een heleboel mensen op de armoede grens. Onacceptabel!"

"Gebrek aan langetermijnvisie, geen harde afspraak omtrent het klimaat, de grote vervuilers worden gespaard, de zorg is kapot gemaakt door marktwerking en bezuinigingen en zo kan ik nog wel even doorgaan."

"Het klimaatbeleid is een ramp voor de burger."

"Niemand voelt iets van de toegenomen welvaart, problemen worden niet aangepakt, het klimaat wordt niet aangepakt. Alleen de burger wordt door de staat meer uitgezogen en voorgelogen."

"Te veel blunders, zoals nu met de energieprijzen. En ik heb het gevoel dat ze minder aan de gewone man denken en meer aan de bedrijven."

"De vele fouten die gemaakt zijn door de coalitie worden steeds gebagatelliseerd. Wanneer de burger dit gedrag zou vertonen, wordt hij bestraft of beboet. De meeste besluiten en voorstellen van de coalitie zijn niet in het belang van de bevolking, maar slechts voor een bepaalde groep."

"De kloof tussen de Randstad en de rest van Nederland wordt alleen maar groter. Verkeerde beslissingen met betrekking tot de energierekening, belastingen voor bedrijven, gezondheidszorg en het kinderpardon om een paar te noemen."

"Het gaat in dit kabinet nog steeds vooral om economische groei, met name ten gunste van grote bedrijven. Ik vind dat er veel te weinig oprechte aandacht is voor de mensen die het, om wat voor reden ook, financieel of m.b.t. zorg of anderszins moeilijk hebben en vaak achtergesteld worden. Het klimaatbeleid vind ik misleidend en de grote vervuilers, zoals het vliegverkeer, worden niet echt aangepakt."

4. Onderzoeksverantwoording

I&O Research voerde een landelijk representatief onderzoek uit onder 1.944 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Het onderzoek liep van vrijdag 22 tot en met dinsdagochtend 26 februari 2019.

De resultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, opleiding, regio en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017. Het grootste deel van de deelnemers is afkomstig uit het I&O Research Panel (n=1.771). Daarnaast zijn 173 deelnemers via PanelClix benaderd om deel te nemen aan dit onderzoek.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2017. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard. Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken.

Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij de belangrijkste uitkomsten is er sprake van een marge van plus of min 1 à 2 procent. Bij de score voor de VVD (15,3 procent bij de Tweede Kamerverkiezingen, met n=1.397) is er bijvoorbeeld sprake van een marge van plus of min 1,9 procent. Met 95 procent betrouwbaarheid kunnen we stellen dat de VVD scoort tussen de 13,4 en 17,2 procent. In zetels vertaald betekent dat – in het geval van de VVD – een verschuiving van drie of meer zetels significant is. Bij de kleinere partijen is de onzekerheidsmarge kleiner (1 à 2 zetels).

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). De respondenten hebben geen financiële vergoeding gehad voor hun aanmelding voor het panel. Ook voor deelname aan dit onderzoek kregen respondenten uit het I&O Research Panel geen vergoeding.

I&O Research

I&O Research is een maatschappelijk betrokken bureau voor beleids- en marktonderzoek. Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Wij werken voor overheids- en non-profitorganisaties. I&O Research is de laatste jaren gegroeid tot het zevende marktonderzoeksbureau van Nederland. In de sector 'overheid & onderwijs' is I&O Research de nummer 1 (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA, 2018). I&O Research heeft vestigingen in Amsterdam en Enschede.

I&O Research is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR-gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. I&O Research is ISO 9001-, ISO 20252- en ISO 27001-gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 26362-gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.